

aantekeningen hoogstwaarschijnlijk door één en dezelfde gebruiker zijn aangebracht blijkt uit het feit dat ze onderdeel lijken van één bepaald systeem van markeren. Zo worden bijvoorbeeld bepaalde zinnen en passages die de gebruiker kennelijk interessant vond, in zowel zwarte inkt als met rood krijt aangeduid met het volgende kruis: †. Op basis van de leesaantekeningen in deze Delftse Bijbel kunnen we vaststellen dat dit exemplaar in de late middeleeuwen intensief gebruikt moet zijn.

Het is zeer goed mogelijk dat het Jacob Cornelisz. was die deze bijbel heeft voorzien van leesaantekeningen en het boek zo intensief gebruikt heeft. Het is moeilijk vast te stellen of het handschrift van de leesaantekeningen overeenkomt met het handschrift van de eigendomsinscriptie. De eigendomsinscriptie is bewust in een net schrift geschreven omdat het bedoeld was om onder andere de buitenwereld te tonen wie de eigenaar van het boek was. De aantekeningen in de marges waren daarentegen waarschijnlijk bestemd voor eigen gebruik, en werden dus alleen door de gebruiker gelezen. De aantekeningen in rood krijt zijn echter overeenkomstig in materiaal met het in rood krijt aangebrachte jaartal 1502, dat zoals gezegd waarschijnlijk door Jacob Cornelisz. is aangebracht. De schilder heeft dus niet alleen zijn naam en het jaartal in het exemplaar geschreven, maar hij heeft het vermoedelijk ook intensief gebruikt en voorzien van leesaantekeningen.

De inhoud en plaats van de leesaantekeningen laten zien dat Jacob Cornelisz. deze bijbel vooral heeft gelezen en gebruikt voor zijn persoonlijke devotie. De passages die zijn onderstreept, aangekruist of samengevat laten zien dat hij geïnteresseerd was in de praktische aspecten van het geloofsleven. Het grootste deel van de aantekeningen concentreert zich in het boek Deuteronomium. Dit bijbelboek bestaat hoofdzakelijk uit redevoeringen van Mozes waarin deze een geschiedenis geeft van het Joodse volk in de woestijn, maar waarin voornamelijk een overzicht gegeven wordt van de Joodse wetten en bepalingen en de straffen die staan op het verbreken hiervan. Onder andere de tien geboden worden hierin uitgebreid uiteengezet. Of deze bijbel Jacob Cornelisz. ook in zijn carrière als schilder heeft geïnspireerd is lastig vast te stellen, maar een interessante vraag voor vervolgonderzoek. Hoe dan ook kunnen we concluderen dat ook Jacob Cornelisz. voor zijn persoonlijke

geloofsleven profiteerde van de beschikbaarheid van de bijbel in de volkstaal.

© Mart van Duijn, Rijksuniversiteit Groningen

- 1) Dit promotieonderzoek wordt uitgevoerd als onderdeel van het project 'Holy Writ and Lay Readers. A Social History of Vernacular Bible Translations in the Late Middle Ages', dat onder leiding van dr. Sabrina Corbellini wordt uitgevoerd aan de Rijksuniversiteit Groningen.
- 2) New York, Pierpont Morgan Library, ChL 1630, deel 1, fol. 318 r.
- 3) Met dank aan Daantje Meuwissen die hierop wees.
- 4) Zie daarover o.a. A.C. Gow, "Challenging the Protestant Paradigm. Bible Reading in Lay and Urban Contexts of the Later Middle Ages", in: *Scripture and Pluralism. Reading the Bible in the Religiously Plural Worlds of the Middle Ages and Renaissance*, ed. Th.J. Heffernan en Th.E. Burman (Leiden, 2005), pp. 161-191, aldaar p. 179.

Nieuwe inzichten over Jacobs familierelaties en de werkplaatsen in Amsterdam en Alkmaar

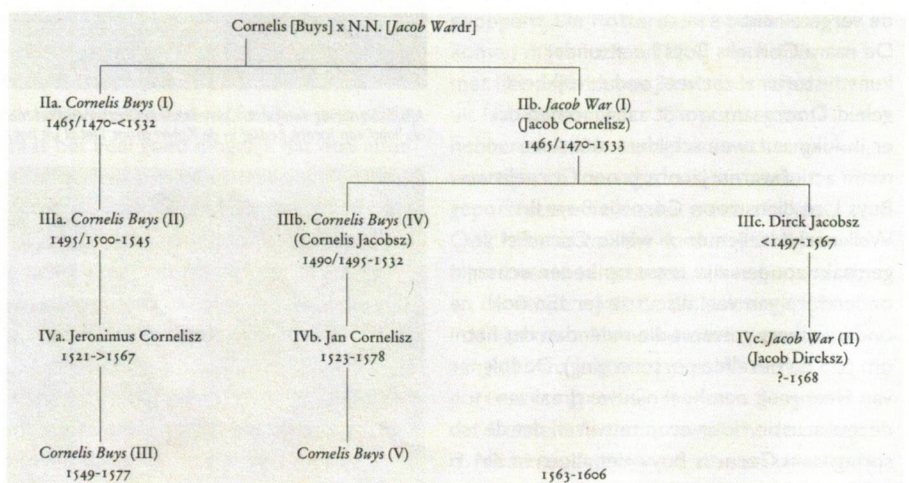
Recensie van: "De schilders Jacob Cornelisz alias Jacob War en Cornelis Buys uit Oostzaan. Hun werkplaatsen in Amsterdam en Alkmaar", dr. S.A.C. Dudok van Heel m.m.v. W.J. van den Berg, in: *De Nederlandsche Leeuw* 128 (2011), nr. 2, p. 49-79.

Al langere tijd is bekend dat Jacob een grote en productieve werkplaats had in de Kalverstraat in Amsterdam. Daar werkten ook verschillende familieleden van hem, waaronder enkele zoons en een kleinzoon. Daarnaast had Jacob een broer die ook schilder was, Cornelis Buys, die in Alkmaar actief was. Dat weten we uit Jacobs

levensbeschrijving door Karel van Mander uit 1604. Maar hoe het nu precies zat met de familierelaties en de beide werkplaatsen, was tot nu toe onderwerp van veel discussie en ook de nodige verwarring onder genealogen en kunsthistorici. Welke familieleden waren actief als kunstenaar, wie werkte er in Amsterdam en wie in Alkmaar, en welke kunstwerken kwamen waar tot stand? In een groot artikel in *De Nederlandsche Leeuw*, het tijdschrift van het Koninklijk Nederlandsch Genootschap voor Geslachten en Wapenkunde, heeft Bas Dudok van Heel orde aangebracht in die verwarring. Dudok van Heel is deskundige op het gebied van de vooraanstaande families in 16e-eeuws Amsterdam. Samen met Truus van Bueren heeft hij onlangs de geportretteerden op Jacobs grote schilderij met de *Geboorte van Christus* uit 1512 geïdentificeerd, zoals u in de vorige Jacobsbode heeft kunnen lezen. In het artikel in *De Nederlandsche Leeuw* presenteert hij voor het eerst een overzichtelijke stamboom van Jacobs familie (afb. 4). Hij combineert gegevens uit archiefdocumenten met bewaard gebleven kunstwerken uit de Amsterdamse en Alkmaarse werkplaatsen. Op basis daarvan doet hij suggesties voor de toeschrijving van een aantal portretten en andere schilderijen aan medewerkers c.q. familieleden uit Alkmaar en Amsterdam. Enkele belangrijke nieuwe inzichten uit zijn artikel bespreken we in deze Jacobsbode, zodat ook degenen die *De Nederlandsche Leeuw* niet lezen er kennis van kunnen nemen.

What's in a name

Jacob Cornelisz. wordt volgens Dudok van Heel ten onrechte "Van Oostsanen" genoemd. Niet omdat hij niet uit Oostzaan afkomstig zou zijn (want er is geen reden om te twijfelen aan deze bewering van Karel van Mander), maar omdat hij in geen enkele bron met deze naam wordt

Afb. 4. Stamboom van de familie van Jacob Cornelisz. van Oostsanen. Overgenomen uit het besproken artikel van Bas Dudok van Heel.